

ભારતીય બંધારણમાં મિડિયાની ભૂમિકા

જ્યોતિ ડી. પટેલ

એડ હોક વ્યાખ્યાતા,

શેઠ વી. એસ. લો કોલેજ, ઊંઝા

૧. મીડિયા

આ આધુનિક ગરમ અને પીછો જગતમાં, કોઈ પણ શંકા વિના મીડિયા, સહભાગી લોકશાહીમાં આસપાસના ભાગો, સત્ય અને પરિસ્થિતિઓમાં રહેલી તમામ ઘટનાઓ વિશે માહિતી આપીને શંકા વિના ભૂમિકા ભજવે છે. મીડિયા કાયદો સમાન અને સંકલિત નથી કરારનો કાયદો અથવા ગુનાના કાયદાની જેમ કાયદો. આજની દુનિયામાં, આપણા જીવનમાં મીડિયા માનવ મનમાં ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે કારણ કે આપણે તમામ પ્રકારની મીડિયા ડિવાઈસથી ઘેરાયેલી હોય છે જેમાં રેડિયો, ટેલિવિઝન, મોબાઈલ અને ઈન્ટરનેટનો સમાવેશ થાય છે. સામૂહિક સંચારની કલ્પના 19 મી સદીના અંતમાં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી હતી, જે વાસ્તવમાં મીડિયા સાથે સંકળાયેલી છે. તે ઉપરાંત તકનીકી વિકાસ અને સમાજની વધેલી આવશ્યકતાઓ, જેણે નવા મીડિયા બનાવવાનું શક્ય બનાવ્યું છે કેમ કે મીડિયા આધુનિક માનવ જીવન માટે એક અસ્થાયી પાર્સલ બની ગયું છે, તે ઉપરાંત, મીડિયા બનાવે છે, મોડલ બનાવે છે અને જાહેર અભિપ્રાયને મોટી સંખ્યામાં વિકસિત કરે છે લોકશાહી સમાજમાં હદ. [1]

જેમ કે, મીડિયા સમાજની અંદર મહત્વની ભૂમિકા ભજવતું નથી પરંતુ તે સરકારની પ્રવૃત્તિઓ પર દેખરેખ તરીકે કાર્ય કરે છે અને જેમ કે તેઓ અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા, બહુવચનવાદ, કૉપિરાઈટ સંરક્ષણ જેવા સામાન્ય મૂલ્યોને આધારે ચોક્કસ ચોક્કસ નિયમોના આધારે કાર્ય કરે છે. સાંસ્કૃતિક અને ભાષાકીય વિવિધતાના પ્રમોશન અને પરિણામે મોટાભાગના લોકશાહી દેશોમાં આ નિયમનકારો મુખ્યત્વે બે મહત્વના હેતુઓને સેવા આપે છે, જે બ્રોડકાસ્ટ આવર્તનની ફાળવણીની દેખરેખ રાખે છે અને બીજું, વિવિધ બ્રોડકાસ્ટ પ્રેક્ટિસ વિષયો સાથે વ્યવહાર કરવા માટે કોડ અને નીતિશાસ્ત્ર વિકસિત કરે છે. [2]

લોકશાહી સમાજમાં, જનતાની અવાજ વધારવાનો સૌથી મહત્વપૂર્ણ સ્રોત મીડિયા દ્વારા છે અને તે માત્ર ક્ષેત્રીય રીતે નહીં પરંતુ સમગ્ર આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રના સંદર્ભમાં અસર કરે છે. ઉદાહરણ તરીકે, સીરિયામાં થયેલા અત્યાચારોને મીડિયા દ્વારા વિશ્વભરમાં સમર્થન મળ્યું અને કોઈપણ લોકશાહી સમાજમાં આવા મુક્ત માધ્યમો મક્ત ઈચ્છાના અસ્તિત્વ માટે ઓકિસજન છે અને છુપાયેલા સત્યને શોધી કાઢવા છે.

૨. મીડિયા- ભારતના ભારતીય બંધારણીય માળખા હેઠળ

ભારતમાં પ્રેસની સ્વતંત્રતાનું કાયદેસર માળખું સંયુક્ત રાષ્ટ્રો, યુ.એસ. બંધારણ અને બ્રિટીશ બંધારણ જેવા વિવિધ આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ દ્વારા પ્રેરિત સાચા અર્થમાં છે. કલમ 19 હેઠળના તેના ચાર્ટરમાં માનવ અધિકારોનું વૈશ્વિક

ઘોષણા સ્પષ્ટ રીતે જાણાવે છે કે "દરેકને અભિપ્રાય અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા અને સીમાને ધ્યાનમાં લીધા વિના કોઈપણ માધ્યમ દ્વારા માહિતી શોધવા અને પ્રદાન કરવાનો અધિકાર છે." [3]

આ સાથે ત્યાં વિધાનસભાની વિધાનસભાની ચર્ચામાં એક અલગ લેખ તરીકે પ્રેસની સ્વતંત્રતા શામેલ કરવાની ઈચ્છા હતી, પરંતુ ભારતીય બંધારણના ફેમરો એ હકીકતથી સારી રીતે જાણતા હતા કે મીડિયા માટે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા ખૂબ જ વિનાશક બની શકે છે અને જેમ કે બી.આર. ડ્રાફ્ટિંગ સમિતિના ચેરમેન અંબેડકરએ કહ્યું: "પ્રેસ એ વ્યક્તિ અથવા નાગરિકને કહેવાનો એક માત્ર રસ્તો છે. પ્રેસમાં એવા કોઈ વિશેષ અધિકારો નથી કે જે આપવામાં નહીં આવે અથવા નાગરિક દ્વારા તેમની વ્યક્તિગત ક્ષમતાનો ઉપયોગ ન કરવો. પ્રેસ અથવા મેનેજરનું સંપાદક બધા નાગરિકો છે અને તેથી જ્યારે તેઓ ન્યૂઝ પેપરમાં લખવાનું પસંદ કરે છે, ત્યારે તેઓ માત્ર અભિવ્યક્તિનો અધિકાર જ ઉપયોગ કરે છે અને તેથી પ્રેસની સ્વતંત્રતાની કોઈ ખાસ ઉલ્લેખ જરૂરી નથી." [4]

અગાઉ સ્વતંત્રતાના સંઘર્ષના સમયથી મીડિયા એક ઉત્પ્રેરક બન્યો છે અને તે સમયગાળા દરમિયાન વિવિધ વલણો વિકસ્યાં છે કારણ કે વસાહતી કાળ દરમિયાન વિવિધ કાયદા પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યા હતા અને અમલમાં આવ્યા હતા:

- પુસ્તકોની પ્રેસ અને નોંધણી
- વર્નાક્યુલર પ્રેસ એક્ટ, 1878
- ટેલિગ્રાફિક એક્ટ, 1885
- ધ ન્યૂઝપેપર (ગુના માટે બળવો) અધિનિયમ, 1905
- કોપિરાઈટ એક્ટ, 1911
- સિનેમેટોગ્રાફિક એક્ટ, 1918 ભારતીય પ્રેસ એક્ટ, 1910 [5]

ભારતીય સંદર્ભમાં, જોકે, મીડિયાએ લીપ્સ અને સીમા વિકસાવ્યા છે, પરંતુ અમુક સમયે તે તેની સ્વતંત્રતાની સપાટી પર સંઘર્ષ કરે છે અને તે સંદર્ભમાં, ભારતીય ન્યાયતંત્રએ ભારતીય બંધારણની કલમ 19 નું અર્થઘટન કરવામાં ખૂબ જ મહત્વની ભૂમિકા ભજવી છે. પ્રથમ દૃષ્ટિએ, સાકલ ન્યૂઝપેપર પ્રા. લિ. વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [6] ના કિસ્સામાં, જેમાં ન્યૂઝપેપર (પ્રિન્ટ અને પેજ) એક્ટ, 1956 ની બંધારણીય માન્યતા પડકાર હતી, જેણે સરકારને કાગળના ભાવને નિયંત્રિત કરવાના અધિકારને સત્તા આપી હતી. તેમના પૃષ્ઠો અને કદ માટે, પરંતુ માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટે એવું માન્યું કે રાજ્ય કોઈ કાયદો બનાવી શકશે નહીં જે અખબારોના પરિભ્રમણને સીધી રીતે પ્રભાવિત કરશે કારણ કે તે ભારતીય બંધારણની કલમ 19 હેઠળ ખાતરી મુજબ મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન કરશે. ઈન્ડિયન એક્સપ્રેસ ન્યૂઝપેપર લિમિટેડ વિરુદ્ધ ભારતીય સંઘના બીજા કેસમાં [7] જ્યાં કાર્યકારી પત્રકાર (સર્વિસની શરત) અને વિવિધ પ્રકારનાં જોગવાઈ અધિનિયમ, 1956 ને પડકાર હતો તે જમીન પર આ કલમ 19 (1) (એ) .

કાર્યકારી પત્રકાર અને અખબારની સ્થાપનામાં કામ કરતા અન્ય લોકોની સેવાની શરતોને નિયંત્રિત કરવા માટે આ કાયદો ઘડવામાં આવ્યો હતો. આ કેસમાં માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટે નિષ્કર્ષ પર આવ્યા કે કાર્યકારી પત્રકારો (સેવાની શરતો) અને વિવિધલક્ષી જોગવાઈઓ, 1955 એ અખબાર ઉદ્યોગમાં નોકરી કરનારાઓની શરતોના સુધારણા માટે

ઘડવામાં આવ્યું હતું અને તે અંગેના કાયદાના કોઈપણ પ્રભાવ અરજદારો દ્વારા ફરિયાદ કરવામાં આવતી વાણી અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનો અધિકાર ખૂબ જ દૂરસ્થ હતો અને કાયદાની આલોચનાત્મક વોરંટ આપવા માટે આકસ્મિક હતો. વધુમાં, સરકાર પાસે ઇલેક્ટ્રોનિક મીડિયા પર કોઈ એકાધિકાર નથી અને ભારતીય નાગરિકને માધ્યમો દ્વારા પ્રસારિત કરવા અને પ્રસારિત કરવાનો અધિકાર છે, તે માહિતી અને પ્રસારણ વિ ક્રિકેટ ક્રિકેટ એસોસિએશન ઓફ બેંગલોરના પ્રધાનના કિસ્સામાં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા પણ રાખવામાં આવી છે.

આ ઉપરાંત, ભારતીય બંધારણની કલમ 19 હેઠળ "અધિકારનો અધિકાર" ની કલ્પનાનો અર્થ શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધી વિરુદ્ધ રાજ નારાયણના કિસ્સામાં ન્યાયતંત્ર દ્વારા પણ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં ન્યાયમૂર્તિ કે કે મેથ્યુસે તેમના સહમત જજમેન્ટમાં જણાવ્યું હતું કે "માં આપણા જેવા જવાબદારીની સરકાર, જ્યાં લોકોના બધા એજન્ટો તેમના આચરણ માટે જવાબદાર હોવા જોઈએ, ત્યાં થોડા રહસ્યો હોઈ શકે છે. આ દેશના લોકોને દરેક જાહેર કાર્ય, સાર્વજનિક રીતે કરવામાં આવતી દરેક વસ્તુ, તેમના જાહેર કર્મચારીઓ દ્વારા જાણવાનો અધિકાર છે. તેઓ દરેક જાહેર વ્યવહારમાં દરેક જાહેર વ્યવહારોની વિગતો જાણવા માટે હકદાર છે. જાણવા માટેનો અધિકાર, જે ભાષણની સ્વતંત્રતાના ખ્યાલથી ઉભરી આવ્યો છે, સંપૂર્ણ નથી, તે એક પરિબળ છે જે એક સાવચેત રહેવું જોઈએ, જ્યારે લેવડદેવડ માટે ગુપ્તતા માટે દાવો કરવામાં આવે છે, જે કોઈપણ દરે જાહેર સલામતી પર કોઈ અસર નહીં કરે. ગુપ્તતાના પડદાને ઢાંકવા માટે, સામાન્ય રોજિંદા વ્યવસાય જાહેર જનતાના હિતમાં નથી. આવા ગુપ્તતા ભાગ્યે જ કાયદેસર ઈચ્છિત કરી શકાય છે. તે સામાન્ય રીતે સમાનતા અને રાજકારણ અથવા વ્યક્તિગત સ્વ-હિત અથવા અમલદારશાહીના નિયમિત હેતુ માટે જરૂરી છે. અધિકારીઓની જવાબદારી અને તેમના કાર્યોને ન્યાય આપવા માટે જવાબદારી એ દમન અને ભ્રષ્ટાચાર સામે મુખ્ય સલામતી છે." ઉપરાંત, એસપી ગુપ્તા વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયામાં, જ્યાં ન્યાય ભગવતીએ એવું માન્યું હતું કે "પારદર્શક અને જવાબદાર માહિતી વિના કોઈ લોકશાહી ટકી શકશે નહીં."

આમાંથી, તે સ્પષ્ટ છે કે ભારતનું બંધારણ માત્ર મીડિયાની સ્વતંત્રતાના અસ્તિત્વને જ નહીં બનાવે પરંતુ ભારતીય સંદર્ભ સંદર્ભે તે ન્યાયિક સક્રિયતા દ્વારા સમાનરૂપે પૂરતું છે જે સ્પષ્ટ રીતે ભારતીય કલમ 19 હેઠળ પ્રેસ ઓફ ફ્રીડમ ઓફ રાઈટની સ્થાપના કરે છે. બંધારણ

૩. મીડિયા - આંતરરાષ્ટ્રીય કાનૂની માળખા હેઠળ

મીડિયા ફ્રીડમ શબ્દનો ઉપયોગ ઘણી વખત "ફ્રીડમ ઓફ સ્પીચ" અને "એક્સપ્રેસ ઓફ ફ્રીડમ" જેવા અન્ય શબ્દો સાથે કરવામાં આવે છે, પરંતુ સંદર્ભમાં મીડિયાનું રક્ષણ વધુ જરૂરી બને છે જે જાહેર ઘડિયાળના કૂતરા તરીકે કાર્ય કરે છે અને માહિતી અને વિચારોને પ્રસારિત કરવામાં મદદ કરે છે. જાહેર માહિતી મેળવવા અને પ્રાપ્ત કરવા માટે જાહેર જનતાના અધિકારની ખાતરી આપે છે. [13]

ઈન્ટરનેશનલ એરનામાં, કલમ 1 હેઠળ માનવ અધિકારોનું વૈશ્વિક ઘોષણા જે "દરેકને અભિપ્રાય અને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનો અધિકાર છે; આ અધિકારમાં દબલ વગર મંતવ્યો રાખવાની સ્વતંત્રતા અને કોઈપણ મીડિયા દ્વારા માહિતી અને વિચારોને શોધવા, પ્રાપ્ત કરવા અને પ્રદાન કરવા સ્વતંત્રતાનો સમાવેશ થાય છે અને સીમાચિહ્નને

ધ્યાનમાં લીધા વગર, "મીડિયાના રક્ષણ માટે ભૂમિકા સમજવામાં સાધન ભૂમિકા ભજવી હતી, ઉપરાંત આ ઉપરાંત માનવ અધિકારો પર યુરોપિયન સંમેલન પણ તેને કલમ 10 હેઠળ દલીલ કરે છે જેમાં દરેક વ્યક્તિને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનો અધિકાર છે.

આ અધિકારમાં જાહેર સત્તા દ્વારા દખલ કર્યા વિના અને સીમાચિહ્નને ધ્યાનમાં લીધા વિના અભિપ્રાય રાખવા અને માહિતી અને વિચારો પ્રાપ્ત કરવા અને પ્રદાન કરવાની સ્વતંત્રતા શામેલ હશે. આ લેખ રાજ્યને બ્રોડકાસ્ટિંગ, ટેલિવિઝન અથવા સિનેમાના સાહસો અને આ સ્વતંત્રતાઓની ક્વાયતની જરૂરિયાતથી અટકાવશે નહીં, કારણ કે તે તેના ફરજો અને જવાબદારીઓ ધરાવે છે, કાયદા દ્વારા સૂચવ્યા અનુસાર આવી ઔપચારિકતાઓ, શરતો, પ્રતિબંધો અથવા દંડને આધિન હોઈ શકે છે. અને લોકશાહી સમાજમાં, રાષ્ટ્રીય સલામતી, પ્રાદેશિક અખંડિતતા અથવા જાહેર સલામતી, સ્વાસ્થ્ય અથવા નૈતિકતાના રક્ષણ માટે, પ્રતિષ્ઠા અથવા ગુના અટકાવવા માટે, પ્રતિષ્ઠા અથવા અન્ય લોકોના હકોના રક્ષણ માટે, અટકાવવા માટે જરૂરી છે. આત્મવિશ્વાસમાં પ્રાપ્ત માહિતીની જાહેરાત, અથવા ન્યાયતંત્રની સત્તા અને નિષ્પક્ષતાને જાળવી રાખવા માટે. આ ઉપરાંત, આર્ટિકલ 19 હેઠળ ભાગ III માં આઈસીસીપીઆર પણ અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને સમર્થન આપે છે અને ત્યાં વિવિધ પ્રાદેશિક ધોરણો પણ છે જે માધ્યમોની સ્વતંત્રતાની સુરક્ષા કરે છે તેમના ડ્રાફ્ટ્સમાં જેમ કે અમેરિકન કન્વેન્શન ઓન હ્યુમન રાઈટ્સ અને એમ્સ્ટરડેમની ભલામણ - મીડિયા અને ઈન્ટર્નેટની સ્વતંત્રતા ટી.

૪. ડેમોક્રેટિક સોસાયટીમાં મીડિયાની ભૂમિકા - માનવ અધિકારોના પ્રમોટર અને રક્ષક તરીકે

આધુનિક લોકશાહી દુનિયામાં, સામાજિક-રાજકીય જીવન માસ મીડિયાના અસ્તિત્વ વિના અશક્ય હશે અને પરિણામે તેને લોકશાહીના "ચોથા સ્તંભ" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જેમાં એકિઝક્યુટિવ, લેજિસ્લેટિવ અને ન્યાયતંત્ર પણ છે. મીડિયા કાયદો શાખા કાયદેસર વિજ્ઞાન તરીકે કાર્ય કરે છે, જે પ્રવૃત્તિઓનું નિયમન કરે છે, મીડિયા ઉત્પાદનોના પ્રસારના સિદ્ધાંતો અને બીજી બાજુ મીડિયા ઉત્પાદનોના ફોર્મેટ અને સામગ્રીને અસર કરે છે. કેટલાક નિયમો માત્ર ચોક્કસ પ્રકારનાં મીડિયાને લાગુ પડે છે. ઉદાહરણ તરીકે, બ્રોડકાસ્ટિંગ કાયદાઓ છે જે ફક્ત બ્રોડકાસ્ટ મીડિયાની પ્રવૃત્તિઓને લાગુ પડે છે. તમામ માધ્યમો દ્વારા વધુ સામાન્ય કાનૂની જોગવાઈઓનો આદર કરવામાં આવે છે.

મીડિયા ફક્ત જાહેર અભિપ્રાયને જ નહીં નિયમન કરે છે, પરંતુ તે સમયે તે માનવ અધિકારોના રક્ષક તરીકે કામ કરે છે અને ભ્રષ્ટાચારને જાહેર કરીને વાસ્તવિકતાને પણ અસર કરે છે અને તેની અસરથી અને વિશાળ પહોંચ સુધી તે લોકોને એકત્ર કરવા અને જાગૃકતા વધારવામાં મદદ કરે છે જે જોઈ શકાય છે. અમુક ઉદાહરણો દ્વારા:

- વાઈડ રીચ- રોલિંગિયા કટોકટી, સીરિયા હિંસા, જેસિકા લાલ મર્ડર કેસ
- મજબૂત અસર - નિર્ભયા કેસ, સીડબ્લ્યુજી કૌભાંડ, 2 જી સ્પેક્ટ્રમ
- જાગૃતિ ઉભી કરે છે - ક્રિકેટ શરત કૌભાંડ 1999, મોબ લિનથિંગ અને આઈએસી ચળવળ
- લોકોને એકત્ર કરવા અને જાગૃતિ લાવવાની ક્ષમતા - આસામમાં એનઆરસી મુદ્દો

આમાંથી તે સ્પષ્ટ છે કે તેની સ્વતંત્રતા દ્વારા મીડિયા મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓને બહાર કાઢવામાં સમર્થ છે અને તેને જાહેર સત્તા પર લાવી શક્યું છે જેનાથી રાષ્ટ્રને ખરેખર મોટી અસર થઈ છે.

પ. નિષ્કર્ષ

આમ તારણ કાઢવા માટે, જાહેર સુરક્ષા તરીકે જાહેર ભૂમિકા અને જાહેર જનતાને સામાન્ય રીતે જાહેર કરવાના ખાતરી જેવી વિશેષ ભૂમિકાને કારણે મીડિયા સુરક્ષા ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન લે છે અને તે હકીકત છે કે મીડિયા ખુલ્લા માટે મુખ્ય આધારસ્તંભ છે. અને સહભાગી લોકશાહી.

સંદર્ભસૂચિ

1. માધવી ગોરડિયા દ્વારા મીડિયા લોના કાયદાઓ.
2. લ્યુડમિલા હેન્ઝિઝિસ્કા અને ચેચેન મેકે દ્વારા મીડિયા કાયદાની રજૂઆત.
3. <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/3500/thesis.pdf>? અનુક્રમણિકા = 1 અને માન્ય છે = વાય.
4. સોનિયા મકીજ દ્વારા ગોપનીયતા અને મીડિયા કાયદો.
5. કોમ્યુનિકેશન રાઈટ્સ: એસ. માક્લોર્ડ દ્વારા બંધા માટે મૂળભૂત માનવીય અધિકારો.
6. ભારતમાં મીડિયા કાયદો: ઓરિજિન, વિશ્લેષણ અને વર્તમાન પરિદ્રશ્યમાં સુસંગતતા ડૉ. અર્ચના અને ડૉ. રાહુલ ત્રિપાઠી દ્વારા.
7. ભારતમાં મીડિયાનો સ્વતંત્રતા - રુહિલા હસન દ્વારા (કાનૂની કાયદેસર).
8. <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/3500/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>